

ARAP DİLİNDE “NEBR” (VURGU)

Yrd.Doç. Dr. Kadri YILDIRIM¹

ÖZET

Vurgu, sesi yükselterek bir kelimenin belirli bir hecesini ya da bir cümlenin belirli bir kelimesini baskılı bir şekilde söylemektir. Bu açıdan vurgu, genel dilbilim dallarından biri olan *sesbilimin* konusudur. هذا ما أردته örneğinde olduğu gibi vurgunun bir kısmı anlam değişmesine yol açmaktadır. Zira verilen örnekte “mâ” edatı vurgulandığı zaman bu edat olumsuzluk edatı, cümle de olumsuz olarak algılanır. “Mâ”dan sonraki kelime vurgulandığında ise bu edat mevsûl ismi, cümle de olumlu olarak anlaşılır. Vurgunun bir kısmı da anlam değişikliğine yol açmaz, ancak konuşmacının dilin yabancı olduğunu gösterir; “Ketebe” nin birinci hecesi yerine ikinci hecesini vurgulaması gibi.

Anahtar kelimeler: Vurgu, hece, kelime, cümle, Arap dili.

التبر في اللغة العربية

الموجز

التبر هو الضغظ مع رفع الصوت على مقطع معين من الكلمة أو كلمة معينة من الجملة وبهذا الوجه هو موضوع علم الأصوات أحد أنواع علم اللغة العام. من التبر ما يؤدي إلى تغيير في المعنى نحو "هذا ما أردته" لأنه إذا نُبرت "ما" كانت نافية و كانت الجملة منفية، وأما إذا نُبرت الكلمة التي تلي ما فتكون ما موصولة و تكون الجملة مثبتة. ومنه ما لا يؤدي إلى تغيير في المعنى لكنه يدل على أجنبية المتكلم عن اللغة كأن ينبر على المقطع الأخير من "كتب" بدل نبره على الأول.

¹ Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: kyildirim21@ yahoo.com

1.“NEBR”İN SÖZLÜK ANLAM VE TERİM OLARAK TANIMI

1. 1. Sözlük Anlamı

İbn Fâris (ö. 395 / 1004), “n-b-r” kökünün *yükseklik* ifade ettiğini kaydetmektedir.² Bu bakımdan Arap dilinin büyük lugat kitaplarında “nebr”e *sesin yükseltilmesi* anlamı verilmektedir.³ Bu kökün yükseklik ifade eden diğer bazı türevleri şunlardır:

Nebbâr: Fasîh konuşan, sesini yükselten, çığlık atan.⁴

Nebre: Korkudan atılan çığlık, şarkıcının alçak sestten hemen sonra sesini yükseltmesi, vücuttaki şişkinlik, bir şeyden yüksek olan şey.⁵ Bu kelime, adı belirtilmeyen bir şâirin, sevgilisi hakkında söylediği aşağıdaki beyitte sesin yükseltilmesi anlamında kullanılmıştır.⁶

إِنِّي لِأَسْمَعُ نَبْرَةً مِنْ قَوْلِهَا فَأَكَادُ أَنْ يُغْشَى عَلَيَّ سُرُورًا

Doğrusu konuşmasında bir vurgu duyuyorum,
Duyarken mutluluktan neredeyse bayılıyorum.

² İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu makâyîsi'l-luğa*, nşr.: Abdusselâm Muhammed

Hârûn, Beyrut, 1991, V, 380, “n-b-r”.

³ Bk. İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut, 1994, V, 189, “n-b-r”; ez-Zebîdî, Murtazâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr.: Alî Şîrî, Beyrut, 1994, VII, 501, “n-b-r”.

⁴ İbn Fâris, *a. g. e.*, a.y.; İbn Manzûr, *a. g. e.*, a.y.; Zebîdî, *a. g. e.*, a.y.; Fîrûzâbâdî Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut, 1991, II, 194, “n-b-r”.

⁵ Bk. Fîrûzâbâdî, *a. g. e.*, a.y.; Zebîdî, *a. g. e.*, VII, 502, “n-b-r”.

⁶ İbn Manzûr, *a. g. e.*, a.y.; Zebîdî, *a. g. e.*, a.y.

Nuber: "İri lokmalar" anlamındadır.⁷ Zira iri olan bir şeyde aynı zamanda bir nevi yükseklik bulunmaktadır.

Enbâr: Tüccarın eşyasını toplayıp yığıldığı depodur.⁸ Zira üst üste konulup yığılan eşyada bir yükselme olur.

Minber: Üstünde hatibin hutbe okuduğu kürsü olup, yüksek olması nedeniyle bu isimle anılmaktadır.⁹ Minber yüksek olduğu gibi, hatip de hem ona çıkarken yükselmekte, hem de hutbesinde sesini yükseltmektedir.

1. 2. Terim Olarak Tanımı

Bir dilbilim terimi olarak "nebr" in değişik tanımları yapılmıştır. Bu farklılık, tanım sahiplerinden bazılarının kelime vurgusunu; bazılarının da cümle vurgusunu ön plânda tutmalarından kaynaklanmaktadır. Vurgunun her iki çeşidini de içermesi açısından Temmâm Hassân'ın şu tanımını tercih ediyoruz: "*Nebr, herhangi bir hece veya kelimeyi öbür hece veya kelimelere göre daha baskılı söylemektir*".¹⁰

2. VURGUNUN SESBİLİM İÇİNDEKİ YERİ

Genel dilbilim dallarından biri olan ve kısaca "dil ve bildirişmenin ses yönünü inceleyen bilim" şeklinde tanımlanabilen *genel sesbilim*, son yıllarda yapılan çalışmalara göre kendi içinde şu kısımlara ayrılmaktadır:¹¹ Görevsel

⁷ Zebîdî, *a. g. e.*, a.y.; İbn Manzûr, *a. g. e.*, a.y.

⁸ Enîs, İbrâhîm, ve dğr., *el-Mu'cemu'l-vasût*, Beyrut, ts., II, 897, "n-b-r".

⁹ İbn Fâris, *a. g. e.*, V, 380, "n-b-r"; İbn Manzûr, *a. g. e.*, V, 189, "n-b-r".

¹⁰ Vurgunun tercih ettiğimiz bu tanımını ve diğer bazı tanımları için bk. Hassân, Temmâm, *Menâhîcu'l-bahs fi'l-luğa*, Kahire, 1955, s. 160; Rudeynî, Muhammed Alî Abdulkerîm, *Fusûl fi 'ilmi'l-luğa'l-âm*, Beyrut, 2002, s. 213.

¹¹ Krş. Bedrî, Kemâl İbrâhîm, *'İlmi'l-luğa el-mubermec*, Riyad, 1982, s. 5-6; Rudeynî, *a. g. e.*, s. 31; Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, 2000, II, 3.

sesbilim, akustik sesbilim, söyleyiş sesbilimi, dinleyiş sesbilimi, biçimsel sesbilim, gelişmeli sesbilim ve fizyolojik sesbilim.

Dinleyicide farklı mesaj ve algılama biçimlerini uyandırmayan vurgu, salt fonetik unsur olarak *genel sesbilim* içinde düşünülür. Bu çerçevede vurgudan bahsedildiğinde daha çok vurgunun cümlede hangi kelimesinde veya kelimenin hangi hecesinde yapılacağına ilişkin şekilsel kurallar üzerinde durulur, anlam boyutlarına ise değinilmez. Dinleyicide değişik mesaj ve algılamalar uyandıran vurgu ise *görevsel sesbilim* kapsamına girmektedir.¹² Arap dilbilimcileri Görevsel sesbilimin kapsamına, *الفونيمات فوق القطعية* (Parçalarüstü sesbirimleri) olarak niteledikleri ve çoğu kez iç içe işledikleri şu sesbirimlerini dâhil ederler:¹³

1) Vurgu. 2) Ton. 3) Ezgi. 4) Uzunluk. 5) Vakfe (kelimenin sonunda vurguyu keserek durma).

Şimdi de birbirlerinden ancak çok küçük nüanslarla ayrılabilen bu sesbirimlerine kısaca göz atalım: Nebr, ilerde göreceğimiz gibi cümlede bir kelimesini veya kelimenin bir hecesini daha baskılı bir sesle söylemektir. Doğan Aksan'a göre kimi yazarların vurguyla birleştirdikleri ton, seslemin tiz ya da pes söylenişi iken; ezgi de konuşmaya egemen olan temel tonun değişiklikleridir.¹⁴ Arap dilbilimcilerinden Sudanlı Kemâl İbrâhîm Bedrî, sesin belirgin bir şekilde uzatılması olan uzunluğun, hecenin tümü için değil, onun ünlü veya ünsüz bir sesi için söz konusu olduğunu söylemekte ve kendi ülkesindeki Ummu Dermân lehçesinde tûl ile ilgili *ذالك* örneğini vermektedir. Yazara göre, mezkûr lehçede uzakta olan bir varlığı göstermek için kullanılan bu işaret isminin ilk hecesindeki ünlü ses uzatılarak *ذالك* şeklinde vurgulandığı zaman söz konusu varlığın çok daha uzaklarda olduğu belirtilmiş olur.¹⁵ Bir kelimenin sonunda vurguyu keserek bir süre durduktan sonra öteki kelimeye geçmek olan vakfe, uygulanmadığı takdirde şâirini tespit

¹² Bk. Bedrî, *a. g. e.*, s. 5-8, 12; Aksan, *a. g. e.*, I, 26-27, II, 9 vd.

¹³ Bk. Bk. Bedrî, *a. g. e.*, s.138. Parantez içi termoloji için bk. Aksan, *a. g. e.*, II, 66.

¹⁴ Aksan, *a. g. e.*, II, 67-68.

¹⁵ Bedrî, *a. g. e.*, s. 140.

edemediğimiz aşağıdaki şiirde olduğu gibi vurguların iç içe girmesi sonucu anlam kargaşasına yol açabilmektedir:

ضَرَبْتُ الْبَابَ حَتَّى كَلَّ مَثْنِي   وَلَمَّا كَلَّ مَثْنِي كَلَّمْتَنِي

Dayanma gücüm tükeninceye kadar kapıyı çaldım;
Dayanma gücüm tükendiğinde ancak benimle konuştu.

Şiirde yan yana iki kez geçen **كَلَّ مَثْنِي** sözcüklerinden ilkinin vurgusu yüksek bir şekilde yapıldıktan sonra kısa bir durak yapılmadan ikinci sözcüğe geçildiği takdirde, bunların birleştirilecek olan vurgusu ile **كَلَّمْتَنِي** sözcüğünün vurgusu aynı olacak ve bu da dinleyicinin yanlış algılamasına yol açacaktır.¹⁶

3. VURGUNUN KISA GEÇMİŞİ VE DÜNYA DİLLERİNDEKİ VARLIĞI

Bilindiği kadarıyla vurgunun dildeki fonksiyonuyla ilgili görüşler milâttan önce V. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyılda özellikle eski Yunan ve Hint bilginlerinin konuyla ilgili tahlilleri dikkat çekmektedir. Eski Yunanlılara göre insan vurguyu doğru bir şekilde kullanmadan isimleri telâffuz ederse, yanlışlıkla gizli güçleri çağırabilir. Bu yüzden ibadetlerde her vurgu önem taşır. Çünkü yanlış bir vurgunun bir nesnenin mahiyetini tam tersine çevirmesi mümkündür.¹⁷ Vurguyu yerinde kullanmamayla ilgili eski Hintliler hakkında şöyle bir efsane nakledilir: Tanrı İndra'dan intikam almak isteyen yaşlı bir büyücü, bunu gerçekleştirmek için bir "İndraşâtru" (*İndra'nın katili* anlamında) yaratmaya karar verir. Fakat sıra büyüünün en önemli seansına geldiğinde dili sürçer ve kelimenin ikinci "a"sını vurgulamadan "İndraşâtru" (*katili İndra olan* anlamında) şeklinde telâffuz eder. Bundan dolayı Tanrı onu kolayca yener.¹⁸ Rudeynî'nin ifade ettiği gibi her ne kadar eski Yunan ve Hint

¹⁶ Bk. Bedrî, *a. g. e.*, s. 158.

¹⁷ Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, çev.: Ülkü, Vural, Ankara, 1995, s.11.

¹⁸ Porzig, *a. g. e.*, a.y.

bilginlerinin dille ilgili tahlil ve değerlendirmelerin çoğu bilimsel olmaktan ziyade metafizik ağırlıklı ise de¹⁹, sonrakilerin dikkatlerini bu olguya çekmesinde ve bunun daha bilimsel bir zemine oturtulmasında bir basamak teşkil etmesi önemlidir.

Vurgunun bazı dünya dillerindeki varlığına gelince; Almanca'da vurgu bulunmakla birlikte, Almanlar sadece hece tonundaki vurgularla bir kelimeyi öbür kelimedenden ayırmazlar. Almanca'ya yakın dillerden Litvanca ve Sırpça-Hırvatça, kelimeleri ayırmada hece tonundan yararlanırlar.²⁰ İngilizce'de de kelimeleri hem kip, hem de anlam açısından birbirinden ayırmak için vurgudan oldukça yararlanılmaktadır. Örneğin *import* kelimesi hem "ithal malı" anlamında isim, hem de "ithal etmek" anlamında fiil olarak kullanılabilir. Şayet isim kastedilirse kelimenin ilk hecesi; fiil kastedilirse ikinci hecesi vurgulanır.²¹ Kelimenin anlamsal yönünün etkisi için de *august* kelimesi örnek gösterilebilir. Bu kelimenin birinci hecesi vurgulandığında "Ağustos ayı" kastedilirken; ikinci hecesi vurgulandığında "saygıdeğer" anlamı kastedilmektedir.²² Dünya dilleri arasında vurgunun en çok işlevsel olduğu dillerden biri Çince'dir.. Bu dilde aynı sözcüğü değişik ton ve vurgularla 5-6 anlama gelecek şekilde kullanmak olanaklıdır.²³ Bu konuda Çince'de tek hecelik bir sözcük olan *ma* örneğini veren Bloomfield, bu hecenin farklı vurgu tarzlarına göre şu dört farklı anlama geldiğini kaydetmektedir.²⁴ 1) Yüksek düz tonla "anne"; 2) tiz ve yükselen tonla "kenevir"; 3) alçak ve yükselen tonla "at"; 4) inici tonla "azarlamak".

Türkçe'de vurguya gelince; ülkemiz dilbilimcileri bu konuda değerli çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan biri olan Ömer Demircan'ın vurgu ile ilgili üç önemli çalışması bulunmaktadır.²⁵ Vurguyu konuşan açısından "bir hece

¹⁹ Rudeynî, *a. g. e.*, s. 230-232.

²⁰ Porzig, *a. g. e.*, s. 116.

²¹ Enîs, İbrâhîm, *el-Asvâtu'l-luğaviyye*, Mısır, 1981, s. 170-171.

²² Rudeynî, *a. g. e.*, s. 215.

²³ Aksan, *a. g. e.*, II, 68.

²⁴ Bk. Bloomfield, L., *Language*, London, 1963, s. 116.

²⁵ Bu çalışmalar şunlardır:

a) "Türk Dilinde Vurgu: Sözcük Vurgusu", *Türk Dili*, XXXI, 284, (1975), s. 333- 339.

üzerine düşen soluk baskısı" şeklinde tanımlayan Demircan, dinleyen açısından da "hece yüksekliği" olarak tanıtmaktadır. Yazara göre bu yüksekliği oluşturan özellikler ünlü yeğlinliği, ünlü uzunluğu, ses perdesinin değişimi ve ünsüz yeğlinliğidir.²⁶ Türk dilindeki vurguya önemli yer veren dilbilimcilerden Mehmet Hengirmen, "bir sözcükte bulunan hecelerden birinin diğerine göre daha belirgin ve daha baskılı söylenmesi" şeklinde tanımladığı vurgunun, sözcüğün niteliğine göre son, ilk veya iç hece üzerinde olacağını kaydetmektedir. Şöyle ki: Vermek örneğinde olduğu gibi yalın eylemlerde vurgu son hecededir. Ad soylu sözcüklerde de vurgu genellikle son hecededir. Örneğin öğrenci. İnsan ve hayvan adlarında vurgu yine son hecededir. Örnek: Mehmet, Tekir. Pekiştirme sıfatlarında ilk hece vurgulanır. Örneğin, bembeyaz. Yabancı dillerden dilimize geçen sözcüklerde vurgu iç hecededir. Örneğin, fakülte.²⁷

4. VURGUNUN ARAP DİLİNDEKİ VARLIĞI

Muhtelif lehçeleriyle beraber bugünkü Arapçada önemli bir yer tutan vurgu hakkında klâsik dönem Arap dilcilerinin mustakil eser yazmamaları ve dil ile ilgili yazdıkları muhtelif eserlerde de kendisine ayrı bir bölüm ayırmamaları dikkat çekicidir. Bu husus, Bergstrasser ve Birkeland gibi bazı müsteşriklerde klâsik Arap dilinde vurgunun olmadığına ilişkin bazı şüpheler uyandırmıştır.

Eski şiir ve nesir dilini temsil eden fasîh Arapça'da vurgunun olmadığını söyleyen Bergstrasser, daha sonra oluşan lehçelerin tümünde vurgunun yer aldığını ifade etmekte, ancak aynı kelimenin hangi hecesinin vurgulanacağı hususunda lehçeden lehçeye farklılıklar görüldüğünü

b) "Türk Dilinde Ek Vurgusu", *Türk Dili*, XXXIII, 294, (1976), s. 196-200.

c) "Türkiye Yer Adlarında Vurgu", *Türk Dili*, XXXIV, 300, (1976), s. 402-411.

Bu üç çalışma için bk. Bayaz, Ahmet ve Baydur İsmet, *Türk Dili Dizin III*, cilt: XXX – XLIII, sayı : 241- 360, (1971-1981), s. 27.

²⁶ Bk. Demircan, Ömer, "Türk Dilinde Ek Vurgusu", *Türk Dili*, XXXIII, 294, (1976), s. 196 vd.

²⁷ Bk. Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara, 1998, s. 97-99.

belirtmektedir. Konuyla ilgili *مَطْبَعَة* kelimesini örnek veren yazar, Mısırlıların bu kelimenin ikinci hecesini, diğer yörelerdeki Arapların ise bunun birinci hecesini vurguladıklarını ifade etmektedir. Bu dilciye göre şayet klâsik dönemde vurgu sistemi güçlü bir şekilde olsaydı, bunun ihtilâfsız ve sistematik bir tarzda muhafaza edilerek günümüze intikal ettirilmesi gerekirdi.²⁸ Birkeland da aşağı yukarı aynı şeyleri söyler.²⁹

Arap dilinde vurgunun bulunduğunu söyleyen Brockelmann, bunun keyfiyetinin kelimenin hece açısından sahip olduğu nitelik ve niceliğe göre değiştiğini belirtmektedir. Yazara göre vurgu öncelikle kelimenin sonunda bulunan “uzun hece” üzerinde yapılır. Kelimenin son hecesi uzun değilse, geriye doğru sayılarak hangi hece uzun ise o vurgulanır. Şayet kelimedede hiç uzun hece yoksa, ilk hece vurgulanır.³⁰

Yeni Arapça'da varolan vurgunun eski Arap dilindeki yeri ve önemine ilişkin delil teşkil edecek fazla bilgi ve belgenin bulunmadığını söyleyen İbrâhîm Enîs, gerekçe olarak eski müelliflerin bu konuda eser yazmamalarını göstermektedir. Bununla birlikte, yazar, Kur'ân'ı bugün tecvîdli ve fasîh bir şekilde okuyanların okuma stillerindeki ses ve tonlara dikkat edildiğinde, bunun nesilden nesile günümüze kadar gelen eski Arap dilindeki vurgu sisteminin bir devamı olabileceğini ifade etmektedir ki³¹, Yazarın herhangi bir örnek vermeden dikkat çektiği bu konuya ilerde değineceğiz

Eski müelliflerin bu konuda müstakil eser yazmamalarının eski Arap dilinde vurgunun olmadığına ilişkin yorumlanamayacağına dikkat çeken Ramazân Abduttevvâb, ilerde görüleceği gibi bu müelliflerin bazı söz ve

²⁸ Bk. G. Bergstrasser, *et-Tatavvuru'n-nahvî*, nşr.: Ramazân Abduttevvâb, Kahire, 1982, s. 72-73.

²⁹ Bk. Birkeland, *Stress Patterns in Arabic*, Oslo, 1954, (tür. yer.)

³⁰ Brockelmann C., *Semitische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1906, s. 61.

³¹ Bk. Enîs, *a. g. e.*, s. 104,171.

uygulamalarını vurguya mâtuf olarak değerlendirmekte ve klasik dönem Arap dilinde de vurgunun bulunduğunu kaydetmektedir.³²

Çağdaş Arap dilbilimcilerinden Rudeynî de, eski Arap dilinde vurgu sisteminin keyfiyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi ve belge ulaşmamış olsa bile, bundan vurgunun olmadığı sonucunun çıkarılamayacağına dikkat çeker³³.

Sûdânlı dilbilimci Kemâl İbrâhîm Bedrî, Arap dilindeki eski ve yeni vurguyu bir bütün olarak kabul etmekte ve bunun Arapça'da artık dilbilim dallarından sesbilimin bir alt kısmı olan *fonoloji* içerisinde yerini aldığını kaydetmektedir.³⁴

Vurgu alanında henüz tatmin edici bir çalışmanın yapılmadığını söyleyen çağdaş Arap dilbilimcilerinden Muhammed el-Antâkî'ye göre klasik dönem Arap dilcilerinin bu konuya değinmemelerinin nedeni, bu dilcilerin, vurgunun herhangi bir kelimenin anlamını değiştirebileceğini fark edememeleridir³⁵. Ancak yazarın ileri sürdüğü bu neden bize göre pek isabetli değildir. Çünkü fesâhat ve belâgatın en ince noktalarını keşfeden ve Kur'ân okurken hangi hece veya sesin ne zaman ne kadar uzatılacağını en ayrıntılarına kadar inceleyen bu insanların, bazı kelime veya hecelerin farklı vurgulandıkları takdirde anlamlarında da farklılık olabileceğini görmemeleri çok zayıf bir ihtimaldir.

O hâlde bu müellifler neden müstakil eserler veya değişik eserler içinde bölümler hâlinde bu konuya değinmemişlerdir? Bize göre adını "vurgu" koymasalar bile klâsik dönem Arapları fesâhat ve belâgat ölçüleri içerisinde tabîî olarak vurgulu konuşmuşlardır. Abdullah Rebî' Mahmûd'un ifade ettiği gibi başta '*ilmu'l-asvât* (sesbilim) terimini kullanan ilk kişi olan İbn Cinnî (ö. 392 / 1002) olmak üzere klâsik dönem Arap dilcileri bunun yazılarak değil, daha çok konuşularak öğrenilmesi gereken bir olgu olduğuna inanmışlardır.³⁶

³² Bk. Abduttevvâb, Ramazân, *et-Tatavvuru'l-luğavî*, Kahire, 1990, s. 127-129.

³³ Bk. Rudeynî, *a. g. e.*, s. 212 vd.

³⁴ Bk. Bedrî, *a. g. e.*, s. 139 vd.

³⁵ Bk. Antâkî, Muhammed, *Dirâsât fî fikhi'l-luğa*, Beyrut, 1969, s. 69.

³⁶ Bk. Mahmûd, Abdullah Rebî', "Fî tâ'lîmi savtiyyâti'l-Arabiyye", *Ebhâsu'n-nedveti'l-alemiyye el-ûlâ li ta'lîmi'l-Arabiyye li ğayri'n-nâtikâne bihâ*, Riyad, 1980, s. 36, 68. Yazar burada konuyla ilgili bir doktora çalışması yaptığını ve bu çalışmada eski Arap

Kaldı ki, İbn Cinnî'nin tespit edebildiğimiz bir saptaması vardır ki, yalnızca bu bile klâsik dönem Arap dilcilerinin vurgunun fonksiyonlarından habersiz olmadıklarını göstermektedir. Zira bu büyük dilci, konuşmacının sesindeki yükseklik ve alçaklığın dinleyene nasıl farklı mesajlar verebileceğiyle ilgili vermiş olduğu **كَانَ وَاللَّهِ رَجُلًا** (Vallahi büyük bir adamdı) cümlesiyle ilgili şunları kaydetmektedir: Bir konuşmacı kullandığı bu cümlede geçen **اللَّهِ** lafz-ı celâlinin “lâ” hecesini daha baskılı telâffuz ederse, bundan, konuşmacının o adamı methettiği, onun faziletli veya cesur biri olduğuna dikkat çektiği anlaşılmaktadır.³⁷ Ancak bizim bugün “nebr” dediğimiz bu baskılı telâffuz şekli için, yazar **التَّعْظِيمُ** (sesi kuvvetli çıkarma), **التَّقْخِيمُ** (kuvvetli telâffuz) ve **إِطَالَةُ الصَّوْتِ** (sesi uzatma) gibi istilâhlar kullanmaktadır. Dolayısıyla biz bunu sadece bir isimlendirme farkı olarak görüyoruz. İbn Cinnî ile zirveye çıkan sesbilim meselelerinin temeli, aslında ondan çok daha önce yaşamış olan Halîl b. Ahmed (ö. 175 / 791) ve öğrencisi Sîbeveyh (ö. 180 / 796) tarafından atılmıştır. Biz burada bu iki ünlü dilcinin, içinde vurgunun da yer aldığı sesbilim çerçevesine giren bazı tespitlerini özetlemek istiyoruz.

Halîl b. Ahmed'in sesbilim alanında attığı ilk ve en önemli adım, hiç kuşkusuz harflerin mahreçlerine göre hazırlanmış olduğu “Kitâbu'l-‘Ayn” adlı ünlü eseridir. Çağdaş Arap dilbilimcilerinden ‘Abduhû er-Râcihî'ye göre, sesbilimin konusu olarak sesleri baz alan ve çoğu kez ses ile birlikte düşünülen harfleri “sesli” ve “sessiz” olmak üzere ikiye ayıran ilk kişi Halîl, dolayısıyla bu konuları içeren ilk eser de “Kitâbu'l-‘Ayn”dır.³⁸ Yirmi beş tanesi sâbit mahreçli, dört tanesi de (vâv, yâ, elif, hemze) esnek veya değişken mahreçli olmak üzere Arap alfabesindeki harf sayısının yirmi dokuz olduğunu söyleyen Halîl³⁹, bu arada “zelâka” harflerine (râ, lâ, nûn fâ, bâ,

---

dilinde nebrin bulunmadığını söyleyenlere gerekli cevaplar verdiğini söylüyorsa da, yazarın bu çalışmasına ulaşamadık.

³⁷ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, *el-Hasâis*, nşr.: Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire, 1952, II, 370-371.

³⁸ Bk. Râcihî, ‘Abduhû, *Fikhu'l-luğa fi'l-kutubi'l-‘arabiyye*, Beyrut, 1972, s. 130.

³⁹ Bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘Ayn*, nşr.: Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmerrâî, Kuveyt, 1980, I, 57.

mîm) ayrı bir önem vermektedir. Dil ve dudak uçlarıyla çıkarıldıkları için bu harflere bu ismin verildiğini söyleyen yazar,⁴⁰ bunların bir kelimenin Arapça asıllı olup olmadığının bir ölçüsü olmaları açısından da büyük değer taşıdıklarını ifade etmektedir. Zira yazara göre Arap dilinde harf sayısı üçten fazla olup da içinde zelâka harflerinden biri bulunmayan bir kelime yabancı sayılır.⁴¹

Harflerin sayısı konusunda hocası Halîl ile aynı görüşü paylaşan Sîbeveyh, telâffuz açısından harfleri "güzel" (örneğin şîn harfini cîm gibi çıkarmak) ve "güzel olmayan" (örneğin, cîm harfini şîn gibi çıkarmak) olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır.⁴² Ancak bugünkü çağdaş sesbilim alanında kabul edilmekte olan "ses-harf ayırımı"nın Sîbeveyh tarafından yapılmadığı, bu ünlü dilcinin bu iki kavramı bir saydığı görülmektedir.⁴³ Vurgu ile ilişkileri bağlamında ilerleyen satırlarda değineceğimiz "kırâat" ilmiyle ilgili bazı sesçil kavramların da Sîbeveyh tarafından kullanıldığını görüyoruz. "Cehr" (sesin açıkça çıkarılıp yükseltilmesi) ve "hems" (nefesin sesle beraber akması) bu kavramlardandır.⁴⁴ Ancak başta Sîbeveyh ve Mekkî (ö. 437) / 1045) olmak üzere bazı klasik dönem dil ve kırâat uzmanlarının "cehr" kapsamında ele aldıkları bazı harflerin, çağdaş dilbilimciler tarafından "hems" kategorisine dâhil edildiğini görüyoruz ki, ط ve ق harfleri bunlardandır.⁴⁵

Bunun yanında bugün parçalarüstü sesbirimleri olarak *görevsel sesbilimin* kapsamına giren vurgu, ton, ezgi, tûl (sesin uzatılması) ve vakfenin değişik boyutlarını Tecvîd ilmi içerisinde görüyoruz. Bunun anlamı şudur: Bu insanlar konuşmalarında vurgu sistemini uygulamış, Kur'ân okunurken hangi sesbiriminin nerede ne kadar çekileceğini, nerede sesin

⁴⁰ Bk. Halîl, *a. g. e.*, I, 51-52.

⁴¹ Halîl, *a. g. e.*, I, 54-55.

⁴² Bk. Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, nşr.: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kahire, 1966, IV, 431-432.

⁴³ Bk. Sîbeveyh, *a. g. e.*, IV, 432.

⁴⁴ Sîbeveyh, *a. g. e.*, IV, 434.

⁴⁵ Bunların "cehr" harflerinden olduklarına ilişkin bk. Sîbeveyh, *a. g. e.*, IV, 434; Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li tecvîdi'l-kırâe*, Dimesşk, 1972, s. 145. Bu harflerin "hems" Kategorisine girdiklerine dair bk. Enîs, *a. g. e.*, s. 62, 85.

5. ARAP DİLİNDE BAŞLICA VURGU ÇEŞİTLERİ

Vurgu birçok dünya dilinde olduğu gibi Arap dilinde de cümle vurgusu ve kelime vurgusu olmak üzere ikiye ayrılır.⁵⁵

5. 1. Cümle Vurgusu

Cümle vurgusu; “Bir cümledeki kelimelerden birini öteki kelimelere göre daha baskılı söylemektir”.⁵⁶

Cümle vurgusunu aşağıdaki şekilde maddelendirebiliriz.⁵⁷

A) Talep ifadesi içeren cümleler: Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bir cümlede talep ifade eden emir fiili veya emir anlamlı isim-fiil varsa bunlar vurgulanır:

تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ = Allah’a tevekkül et. حَذَارِ مِنَ النَّارِ = Ateşten sakın!

B) Şart,olumsuzluk ve soru edatlarını içeren cümleler: Bu tür cümlelerde söz konusu edatlar vurgulanır.

إِنْ تُذَاكِرْ تُنَجِّحْ = Müzâkere edersen başarılı olursun.

سَأَتَّبِعُكَ حَيْثُمَا تَذْهَبُ = Nereye gidersen seni takip ederim.

مَا ذَاكَرَ عَلِيٌّ دَرُوسَهُ = Ali derslerini müzâkere etmedi.

هَلْ ذَاكَرَ عَلِيٌّ دَرْسَهُ؟ = Ali dersini müzâkere etti mi?

C) Mübteda ve haberden oluşan cümleler: Bu tür cümlelerde mübteda ve haberden hangisinin vurgulanacağı, ortama göre belirlenir. Şu cümleyi ele alalım: أَحْمَدُ فِي الدَّارِ = Ahmet evdedir. Eğer bu cümle “kim evdedir?”

⁵⁵ Arap dilindeki bu sınıflandırma için bk.Rudeynî, *a. g. e.* , kelime vurgusu için, s. 214, cümle vurgusu için, s. 219.

⁵⁶ Rudeynî, *a. g. e.*, s. 219.

⁵⁷ Bedrî, *a. g. e.*, s. 150.

sorusunun cevabı olarak verilirse, mübteda (Ahmet) vurgulanır. Fakat cümle Ahmet nerededir? sorusuna karşılık söylenirse, haber (fi'd-dâri) vurgulanır.

D) Düz cümle: Rudeynî'ye göre daha çok herhangi bir şüpheyi gidermeye yönelik olan düz cümle vurgusu Arapça dâhil bütün dünya dillerinde aynıdır. Yani şu örnekte olduğu gibi bütün dillerde muhâtabın dikkati cümle içindeki kelimelerden hangisine çekilmek isteniyor ve zihninde bir soru işaretinin kalmaması arzu ediliyorsa, o kelime daha vurgulu telâffuz edilir:

صَلَّيْتُ الْفَجْرَ فِي الْمَسْجِدِ = Sabah namazını mescitte kıldım.

Buna göre, örnekte mescit kelimesi vurgulandığı takdirde namazın başka bir yerde değil, mescitte kılındığı mesajı verilmiş olur. Cümlede fecr kelimesi vurgulanırsa, mescitte kılınan namazın öğle, ikindi, akşam, veya yatsı namazlarından biri değil, sadece sabah namazı olduğuna dikkat çekilmiş olur. Bunun yanında salleytu (namaz kıldım) fiili vurguya konu olursa, söz konusu namazın kılındığı mesajı verilir, böylece bu namazın kaçırıldığına ilişkin bir şüphe varsa giderilmiş olur.⁵⁸

E) Kasr (tahsîs ve sınırlandırma) ifade eden cümleler: Anlam ve mesajların muhâtaba istenen şekilde ulaştırılmasına büyük önem veren belâgat uzmanlarına göre "kasr, belirli bir yöntem kullanarak herhangi bir şeyi başka bir şeye tahsîs edip onunla sınırlandırmaktır" ki, bunun için kullanılan yöntem ve edatlar şu dört kısma ayrılmaktadır: Cümlede sonradan gelmesi gerekeni öne almak, nefiy ve istisnâ, "innemâ" edatı, bazı atıf edatları.⁵⁹

1-Cümlede sonradan gelmesi gerekeni öne almak (Takdîmu ma hakkuhu et-te'hîr): Bu durumda, "sınırlandırılan" kelime önen alınan kelime olur⁶⁰ ve doğal olarak bu kelime vurgulanır. Bir cümlede ifade edilen eylem ve oluşumun bu yöntemle sınırlandırılıp vurgulanan kelime üzerinde yoğunlaştığının farkına varan Sîbeveyh, bir konuşmacının bunu yapmakla aslında bütün özen ve önceliği öne almış olduğu kelimeye vermek istediğini

⁵⁸ Bk. Rudeynî, *a. g. e.*, s. 219.

⁵⁹ Bk. 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmü'l-me'ûnî – el-Beyân – el-bedî'*, Beyrut, ts., s. 142, 147.

⁶⁰ 'Atîk, *a. g. e.*, s. 147.

kaydetmekte ve **زَيْدًا ضَرَبْتُ** = Zeyd'i vurdum örneğiyle konuyu pekiştirmektedir.⁶¹

Belâgat tarihi araştırmacılarından Abdulkâdir Hüseyin, ilmî mânada bu yöntemin sırrını inceleyen ilk dilcinin Sîbeveyh olduğunu söylemektedir.⁶² Sîbeveyh'in takdîm ve te'hîr ile ilgili görüşlerini oldukça önemseyen Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471 / 1078), konuyla ilgili şu örneği vermektedir: **قَتَلَ الْخَارِجِيَّ زَيْدًا** = Hâricî'yi Zeyd öldürdü. Curcânî'ye göre burada asıl dikkat çekilmek istenen husus, ölenin Hâricî olmasıdır; onu kimin öldürdüğü değil. Bundan dolayı fâilden önce getirilmiştir.⁶³

Çağdaş yazarlardan Abdulazîz 'Atîk, normal şartlarda fiilden sonra gelmelerine rağmen, sınırlandırılıp vurgulanmaları maksadıyla öne alınan kelime türlerinin mef'ûl, câr-mecrûr ve hâl olduğunu kaydederek şu örnekleri vermektedir:⁶⁴

- Mef 'ûlü fiilden önce getirmek: **مُحَمَّدًا أَكْرَمْتُ** = Muhammed'e ikramda bulundum. Burada Muhammed kelimesi vurgulanarak yapılan ikramın onun ile sınırlı olduğu, başkasına ikramda bulunulmadığı belirtilmiş olur.

- Câr ve mecrûru fiilden önce getirmek: **وَاللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ** = İşler Allah'a dönüp dayanır. Burada öne alınan câr ve mecrûrla, işlerin dönüp dolaşacağı yegâne mercinin Allah olduğu vurgulanmış olur.

- Hâl olan kelimeyi fiilden önce getirmek: **مُبَكَّرًا خَرَجْتُ إِلَى عَمَلِي** = (Sabah) erkenden işime gittim. Burada hâl olan "mubekiren" kelimesinin öne alınmasıyla, işe gidilen zamanın sabahın erken zamanı olduğu vurgulanmış olur.

2-Olumsuzluk ve istisnâ: Bu durumda sınırlandırılan kelime istisnâ edatından sonraki kelime olur ki, doğal olarak bu kelime vurgulanır. Örnek:

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ = Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.

⁶¹ Bk. Sîbeveyh, *a. g. e.*, I, 80-81.

⁶² Bk. Hüseyin, Abdulkâdir, *el-Muhtasar fî târîhi'l-belâge*, Beyrut, 1982, s. 57.

⁶³ Bk. Curcânî, Abdulkâhir, *Delâilu'l-i'câz*, nşr.: Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Kahire, 1969, s. 139.

⁶⁴ Bk. 'Atîk, *a. g. e.*, s. 138.

3- "İnnemâ": Bu edatla vurgulanan kelime, edata bitişik olan değil, haber konumunda sonradan gelendir. Örneğin, **إِنَّمَا الْعَرَبُ أَوْفِيَاءُ** = Araplar ancak vefâlıdırlar.

4- "Lâ", "lâkinne" veya "bel" edatıyla yapılan atıf: Şayet atıf "lâ" edatıyla yapılırsa, kendisinden sonra gelen kelimeye karşılık zikredilen önceki kelime sınırlandırılıp vurgulanmış olur. Örnek: **صَدَاقَةُ الْجَاهِلِ تَعَبٌ لَا رَاحَةَ** = Câhilin arkadaşlığı rahatlık değil, sıkıntıdır. Atıf "lâkinne" ya da "bel" edatıyla yapıldığında ise, bu iki edattan sonra gelen kelime sınırlandırılmak suretiyle vurgulanır. "Lâkinne"ye örnek: **لَا أَحَبُّ الْخِطَابَةَ** **لَكِنَّ الشَّعْرَ** = Hitâbette değil, ancak şiirde iyiyim.

"Bel" edatı için örnek: **مَا وَضَعُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ عَدْلًا بَلْ ظَلَمٌ** = Yerinde yapılmayan iyilik adâlet değil, bilakis zulümdür.

5. 2. Kelime Vurgusu

Kelime vurgusu; kelimedeki hecelerden birini öteki hecelere göre daha baskılı söylemektir.⁶⁵

Ülkemizde Arap dilinde vurguyla ilgili yapılmış tek müstakil çalışma olarak Nurettin Ceviz'in "Arapça'da Kelime Vurgusu"⁶⁶ başlıklı bir makalesine rastladık. Kelime vurgusunu; "kelimenin hecelerinden birinin diğerlerine göre daha belirgin biçimde baskılı, daha güçlü, daha yüksek bir tınıyla ve bazen daha uzun olarak söylenmesi olayıdır" şeklinde tanımlayan yazarın bu makalesinde göze çarpan saptamalardan bazıları şunlardır:

-Vurgunun kelime içindeki yeri değişse bile, Türkçe, İngilizce ve Rusça gibi bazı dillerin aksine, Arapça'da anlam değişikliğinin olmaması.

-Daha çok batı dillerine ait bir kavram olarak kabul edilen vurgu üzerinde Arap dilcilerinin hemen hemen hiç durmamaları.

⁶⁵ Çotuksöken, Yusuf, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1992, s. 170.

⁶⁶ Bk. Ceviz, Nurettin, "Arapça'da Kelime Vurgusu", *Ankara Üniversitesi TÖMER, Dil Dergisi*, sayı: 60 (1997), s. 57-63.

-Bunun bir neticesi olarak, Mısır'daki Arap Dil Kurumu'nca yayımlanan Deyimler Sözlüğü'ndeki de dâhil, vurgunun eksiksiz diyebileceğimiz bir tanımının yapılmaması.⁶⁷ Öte yandan İsmail Akçay da Süleyman TÛLÛCÛ danışmanlığında yapmış olduğu "Arapça ve Türkçe Seslerin Telaffuzu ve Aralarındaki İlişkiler" (Erzurum 1994) adlı yüksek lisans tezinde bu iki dil arasındaki tonlamanın karşılaştırılmasını yapmakta (s.70-89), bunun yanında Arapça'da Vurgu hakkında kısaca bilgi vermektedir (s. 80 -84).

Vurgulu olan hece diğer hecelere göre daha uzun bir solukla ve daha yüksek bir sesle söylenir. Bu nedenle vurguyu oluşturan üç temel özellik vardır: Sesin şiddeti, sesin yüksekliği ve sesin süresi.⁶⁸ Cümle vurgusuna göre kelime vurgusu daha karmaşıktır. Zira bu vurguda esas alınan unsur hece olup, bir kelimedede hangi hecenin vurgulanacağına kural ve ölçütleri son derece giriftir.

6. ARAP DİLİNDE BİR KELİMENİN HANGİ HECESİNİN VURGULANACAĞIYLA İLGİLİ ÖLÇÜTLER

Arap dilinde kelimenin hangi hecesinin vurgulanacağı, kelimedeki hecelerin harf ve hareke sistemine göre belirlenir. Bundan dolayıdır ki, Arap dilbilimcileri bir kelimenin vurgulanmasında o kelimeyi oluşturan hece sisteminin bilinmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler.⁶⁹ Öyleyse önce heceyi ve hece sistemini tanımamız gerekir.

6. 1. Hecenin Tanımı ve Ses Durumu

Arap dilinde hecenin karşılığı olarak geçen *maktâ'*; "*kendisiyle söze başlanabilen, sonunda durulabilen ve ağzın tek hareketiyle ortaya çıkabilen*

---

⁶⁷ Bk. Ceviz, *a. g. e.*, s. 57-58.

⁶⁸ Hengirmen, *a. g. e.*, s. 97.

⁶⁹ Bk. Bedrî, *a. g. e.*, s. 142; Abduitevvâb, *a. g. e.*, s. 128, 94-95; Rudeynî, *a. g. e.*, s. 216-217.

ses küttlesi⁷⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Bedrî, hecenin ses durumu ve kelime içindeki konumuyla ilgili şunları kaydetmektedir:

1) Arap dilinde bir hece en az iki sestem oluşur. Bu tür hecelerin birinci sesi ünsüz (harf), ikincisi ise ünlü (hareke) olur. Örnek: و

2) harf sayısı ne olursa olsun, her hecenin ünlü ve ünsüz olmak üzere iki ses içermesi gerekir ve asıl vurgu hareke üzerinde olur.

3) Bir hecede iki ve daha fazla ünsüz ses varsa, buna "unkûdî" (demet) hece adı verilir. Üzerinde durak yapılan şu örnekler gibi: تَعَلَّمْتُ، عَبْدٌ، ضَارٌّ

4) Arapça bir kelimeye unkûdî hece için iki durum söz konusudur: Birincisi, sonunda durulan سَدَّ örneğinde olduğu gibi iki ünlünün aynı cinsten olması. İkincisi iki ünlünün farklı olması. Buna da durak esnasındaki فَخْرٌ kelimesini örnek gösterebiliriz.

5) Hece içinde geçen kısa harekelerden amaç fetha, zamme ve kesredir. Uzun harekelerden ise fethadan sonra elif, kesreden sonra yâ, zammeden sonra da vâv olmak üzere med harfleri kastedilmektedir.⁷¹

6. 2. Hecenin Sınıflandırılması

Hecenin sınıflandırılmasıyla ilgili olarak Ramazân Abduttevvâb şu beşli taksimâtı yapmaktadır:⁷²

1) Açık kısa hece: Ünsüz bir harf ve kısa bir harekeden oluşur: كَ

2) Açık uzun hece: Ünsüz bir harf ve uzun bir harekeden oluşur: فِي

3) Kısa harekeli kapalı uzun hece: Kısa harekeli iki sestem oluşur: مِ

4) Uzun harekeli kapalı uzun hece: Durak esnasında söylenen بَابٌ gibi.

5) Fazlalık uzun hece: Harekesi kısa olan ünsüz bir harfle başlayan ve ardından peşpeşe iki ünsüz harf gelen hecedir. Durak esnasındaki يَنْتٌ gibi.

⁷⁰ Abduttevvâb, a. g. e., s. 128.

⁷¹ Bk. Bedrî, a. g. e., s.142.

⁷² Abduttevvâb, a. g. e., s. 94-95.

Bunlardan bazılarının birleştirildiği anlaşılan Rudeynî'nin taksimâtında ise heceler şu üç kısma ayrılmaktadır:⁷³

1) Açık hece: Telâffuz esnasında ağzın açıldığı hecedir. Bu heceler باع örneğindeki با 'da olduğu gibi yumuşak - kısa bir sesle biterler.⁷⁴

2) Kapalı hece: Telâffuz esnasında ağzın kapandığı hecedir. Bu heceler sâkin seslerle biter. Örneğin فتح kelimesindeki فت hecesi bu kabildendir.⁷⁵

3) Açık-kapalı hece: Telâffuz esnasında ağzın açılmasıyla başlayıp kapanmasıyla biten hecedir. Sonu sâkin kelimelerden üzerinde durak yapılanlar için geçerli olan bu hece, şu durumlarda söz konusu olur:⁷⁶

a- Kelimenin son hecesinden önce yumuşak-uzun bir sesin bulunması.
Örnek: رحيم

b- Kelimenin sonunun sâkin bir heceyle başlaması, kendisinden sonra yumuşak-kısa bir sesin bulunması ve bu sestten sonra iki sâkin sesin gelmesi.
Örneğin مستقر kelimesinin sonundaki قر hecesi bu kabildendir.

6. 3. Bir Kelimede Vurgulanan Heceler ve Ölçütleri

Bir kelime vurgulanırken vurgunun hangi hece üzerinde olacağı hususu dilden dile bazı farklılıklar gösterir. Örneğin Fransızca'da her zaman kelimenin son hecesi vurgulanırken⁷⁷, Türkçe'de genellikle sözcüğün son hecesi vurgulanır.⁷⁸

Konumuz olan Arap diline gelince, bu dilde bir kelimenin hangi hecesinin hangi durumlarda vurgulanacağı aşağıda açıklandığı gibidir.

⁷³ Bk. Rudeynî, a. g. e., s. 206-207.

⁷⁴ Necâ, İbrâhîm, et-Tecvîd ve'l-asvât, Kahire, 1972, s. 27.

⁷⁵ Rudeynî, a. g. e., s. 207.

⁷⁶ Bk. Necâ, a. g. e., s. 28.

⁷⁷ Enîs, a. g. e., s. 170.

6. 3. 1. Son Hecenin Vurgulanması

Bir kelimedede hecenin kısımlarına göre şu iki durumda son hece vurgulanır.⁷⁹

1) Bir kelimenin son hecesi *açık-kapalı* kısma giriyorsa, bu son hece vurgulanır. *إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِم لَقَدِيرٌ* = *Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye kadirdir*⁸⁰ âyetinde *قَدِيرٌ* kelimesinin son hecesi olan *دِيرٌ* hecesi ile, *مَقْرٌ* kelimesinin son hecesi buna örnektir.

2) Bir kelimenin son hecesi kısa harekeli sessiz bir harfle başlayıp ardından da peş peşe iki sessiz harf geliyorsa, bu son hece vurgulanır. Durak esnasındaki *ذَاكِرَاتٌ* kelimesinin son hecesi buna örnektir.

6. 3. 2. Sondan Bir Önceki Hecenin Vurgulanması

Şu iki durum söz konusu olduğunda, bir kelimenin sondan bir önceki hecesi vurgulanır:

1) Kelimenin son hecesinin *açık hece* veya *kapalı hece* kısımlarından birine girmemesi. Örneğin *إِنْ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ* = *(Allah) dilerse sizi yok eder*⁸¹ âyetinde, son kelimenin son hecesi değil; ondan önceki hece olan *هَبٌ* vurgulanır.

2) *كَتَبَ، فَهَمَ، ظَرْفٌ* örneklerindeki gibi kelimenin peşpeşe gelen aynı cinsten üç heceden oluşmaması: Aksi takdirde, aşağıda belirteceğimiz gibi ilk hece vurgulanır.

6. 3. 3. İlk Hecenin Vurgulanması

Aşağıdaki iki durumun gerçekleşmesi hâlinde kelimenin ilk hecesi vurgulanır:⁸²

⁷⁸ Hengirmen, *a. g. e.*, s. 98.

⁷⁹ Bk. Enîs, *a. g. e.*, s. 106; Rudeynî, *a. g. e.*, s. 216; Abduttevvâb, *a. g. e.*, s. 128.

⁸⁰ Hacc (22), 39.

⁸¹ Nisâ (4), 133.

⁸² Bk. Rudeynî, *a. g. e.*, s. 217.

1) Kelime, peşpeşe gelen aynı cinsten üç heceden oluşuyorsa. Örneğin كَتَبَ kelimesinin ilk hecesi vurgulanır. Zira bu kelimenin üç hecesi de sâkin ve yumuşak-kısa karakterlidir.

2) İlk üçü aynı cinsten olmak kaydıyla bir kelime üçten fazla heceden oluşuyorsa. Örnek: بَلْحَة، عَنَبَة، عَرَبَة

Bazı dilciler ise kelimenin hangi hecesinin vurgulanacağı hususunda hece türünün yanında, hece sayısını da baz alıp şöyle bir maddelendirmede bulunmuşlardır.⁸³

1) Bir kelimenin en az bir, en çok yedi hecesi olur.

2) Heceler sayılırken ال (el) takısı sayılmaz; diğer ön ve son ekler sayılır.

3) Hece sayımı kelimenin sonundan başına doğru yapılır.

3) Bir heceli kelimelerde doğal olarak bu hece vurgulanır: قُمْ، لا، لَمْ

4) İki heceli kelimelerin sondan başa doğru ikinci hecesi vurgulanır: قَامَ

5) Üç ve daha fazla heceli kelimelerde ikinci heceye bakılır: Şayet ikinci hece uzun bir hece ise kendisi vurgulanır: قَدَاكُمْ، يَسْتَهْدِي. İkinci hece kısa ise, bu kez üçüncü hece vurgulanır: ضَرَبَ، يَتَعَلَّم

7. ARAP DİLİNDE VURGUNUN ETKİLERİ

7. 1. Anlamsal ve Gramatikal Etkileri

Vurgunun her şeyden önce bir telâffuz olgusu olduğunu söyleyen Mahmûd, şu iki örneğe dikkat çekmektedir:⁸⁴

والذِّكُّ هُنَا. Bu cümlelerin anlamı, vurguya bağlı olarak üç şekilde anlaşılabilir: Birincisi, “babam nerede?” şeklinde sorulmuş bir soruya karşılık; “baban burada” denilerek bunun bir cevap cümlesi olarak anlaşılması. İkincisi, soru edatı kullanmadan sadece vurguyla “baban burada (mı?)” şeklinde bir soru cümlesi olarak algılanması. Üçüncüsü ise, bir tehdit

⁸³ Bk. Bedrî, a. g. e, s. 155-156.

⁸⁴ Mahmûd, a. g. e., s. 76.

havası içinde "baban burada!" denilerek karşımızdakinin dikkatinin çekilmesidir ki, bu üç ayrı anlam ve mesaj vurguyla anlaşılabilir.

إِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ : Bu emir cümlesi de tamamen vurguya bağlı olarak iki ayrı anlam ve mesaj ifade edebilmektedir: Birincisi, "istediğinizi yapın" derken, karşımızdakilere istedikleri her şeyi yapmakta serbest oldukları, dolayısıyla bir kısıtlama ve sakıncanın söz konusu olmadığı mesajının verilmesidir. İkincisi ise, "istediğinizi yapın" (bakayım, bunun hesabını sizden sorarım!) şeklinde vurguya tehdit havasını vermektir.

Çalışmamızın özetinde verdiğimiz هذا ما أَرَدْتُهُ cümlesini tekrar hatırlayalım. Bu cümleyi kullanan konuşmacı eğer "mâ" edatını vurgularsa, dinleyici tarafından bu edat olumsuzluk edatı olarak algılanır ve cümle olumsuz kullanıldığı anlaşılır. Çünkü bu durumda cümle anlamı, (bunu istemedim) şeklinde olur. Ancak konuşmacı "mâ"dan sonra gelen fiili vurgularsa, bu kez "mâ" edatı dinleyici tarafından mevsûl ismi, cümle de olumlu olarak algılanır ve cümle anlamı, (bu, istediğim şeydir) şeklinde olur. Anlam değişikliğine yol açan bu tür cümlelerdeki vurguların doğru yapılması gerektiğini ifade eden Bedrî, bunun anlam değişmesine yol açmayan diğer vurgulara göre birinci derecede önemli olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵ Yazar, soru edatının kullanılmadığı şu örneğe de dikkat çeker:

عَلِيٌّ ذَاهِبٌ إِلَى الْمَنْزِلِ . Buna göre cümle düz bir cümle mi, yoksa soru cümlesi mi olduğu ancak vurguyla anlaşılabilir. Zira bu gibi cümleler düz olarak kullanıldıklarında son kelime cız bir sesle telâffuz edilirken; soru cümlesi olarak kullanıldıkları zaman son kelime baskılı olarak vurgulanır.⁸⁶ O halde cümle her iki durumdaki anlamı farklı olarak şöyle olacaktır:

Düz cümle: Ali eve gidiyor.

Soru cümlesi: Ali eve mi gidiyor? veya Ali mi eve gidiyor?

⁸⁵ Bk. Bedrî, a. g. e., s. 151.

⁸⁶ Bedrî, a. g. e., s. 162.

7. 2. Şekilsel Etkileri

Arap dilinde kelimedeki bir heceden vurgulanan heceye geçilirken, ya da vurgulanan heceden başka bir heceye geçiş yapılırken çoğunlukla kelimedeki bazı değişiklikler meydana gelir. Bu da aşağıda açıklandığı gibi ya bir harfin veya hareketin düşmesi, ya da telâffuz esnasında bir harfin eklenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

7. 2. 1. Harf Düşmesi

Arap dilinde bir kelimenin vurgulanan uzun harekeli hecesinden önce bir uzun harekeli hece daha varsa, birçok lehçede bu hece kısa telâffuz edilir ve ondaki med harfi düşer. Aşağıdaki örnek kelimelerin med harfleri bu nedenden dolayı düşmüştür:⁸⁷

<u>Vurgulanan kelimenin aslı</u>	<u>Vurgu sonrası şekli</u>
عَامُود	عَمُود
سَلَامَات	سَلَمَات
مَجَانِين	مَجْنِين
جِرَان	جِرَان

Mufâale bâbından gelen fiillerin **فِيْعَال** veznindeki mastarlarının birinci hecelerindeki “yâ”nın düşerek **فِعَال** kalıbına girmelerine sebep gösterilen “kolaylık ve hafiflik⁸⁸”, vurgu faktörüyle izâh edilmektedir.⁸⁹ Örnek: **قِيْتَال** - **قِتَال**

⁸⁷ Bk. Abduhû, Dâvûd, *Ebhâsun fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1973, s. 143.

⁸⁸ Bk. Muberrred, Ebu'l-Abbâs, *el-Muktadab*, nşr.: Muhammed Abdulhâlık Udyne, Kahire,

Kisâî (ö. 189 / 805)'nin verdiği bilgilere göre Kinâne kabilesine mensup bazı Araplar fiilin başında kullanılan bir soru edatı olan ما'nın sonundaki elifi düşürerek, örneğin ما صنَّعت؟ 'yi ما صنَّعت؟ şeklinde telâffuz etmişlerdir.⁹⁰ Bunun nedeninin "mâ"dan fiile geçiş yapılırken yapılan vurgu olduğu belirtilmektedir.⁹¹

7. 2. 2. Hareke Düşmesi

İçinde Arapça'nın da bulunduğu Sâmi dillerde herhangi bir kelimedede peşpeşe iki kısa hecenin bulunması ve bunlardan birincisinin vurgulanması durumunda ikincinin harekesinin düşmesi esas olup, şu örnekler bu kabildendir.⁹² وَهُوَ، مَعَهُ، يَتَذَكَّرُ

Nahiv kitaplarında açıklandığı gibi "fâ" ve "vâv" edatlarından sonra gelen emir lâminin harekesi olan kesre düşer. İbn Hâleveyh (ö. 370 / 980) bu konuda şunları kaydetmektedir: Kur'ân'da bu iki harften sonra gelen hiçbir emir lâmina hareke verilmemiştir. Bundan dolayı, bir Kur'ân okuyucusu şayet "câizdir" denilse de okuyucu kıyâsın dışına çıkmış olur.⁹³ Lâmin bu harekesinin düşmesine neden olarak kendisinden önceki harfin vurgulu okunması gösterilmektedir.⁹⁴

1968, II, 100.

⁸⁹ Bk. Abduttevvâb, *a. g. e.*, s. 128-129.

⁹⁰ Bk. İbn Mâlik, *Şevâhidü't-tavdîh li müşkilâti'l-Câmi's-sahîh*, nşr.: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Kahire, 1957, s. 215.

⁹¹ Bk. Abduttevvâb, *a. g. e.*, s. 131.

⁹² Bk. Abduttevvâb, *a. g. e.*, s. 130.

⁹³ Bk. İbn Hâleveyh, *İ'râbu selâsîne sûre mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr.: Abdulazîz el-Meymenî, Kahire, 1941, s. 42.

⁹⁴ Bk. Abduttevvâb, *a. g. e.*, s. 130.

7. 2. 3. Harf Eklenmesi

İbn Hazm (ö. 456 / 1064), Endülüs Araplarının **عَنْب** kelimesini **عَيْنَب** şeklinde telâffuz ettiklerini söylerken⁹⁵; İbn Hişâm el-Lahmî (ö. 577 / 1181) de bunların **بِعَوْضَةٍ** kelimesini **بَاعَوْضَةٍ** şeklinde söylediklerini ifade etmektedir.⁹⁶ İbn Kemâl Paşa (940 / 1534) ise kendi dönemindeki Arapların **أَوَان** sözcüğünü **أَوَان** olarak kullandıklarını kaydetmektedir.⁹⁷ Arapların birçok yerde **أَدَان** kelimesini **أَدَان** şeklinde telâffuz ettiklerini söyleyen Abdu'ttevvâb, Endülüs Araplarını örnek vererek, bunların hece sistemi için açıklanan kuralların dışında genellikle birinci heceyi vurguladıklarını, bundan dolayı da telâffuzda bir harfin eklenmesinin söz konusu olduğunu kaydetmektedir.⁹⁸

8. ARAP DİLİNDE VURGU KAYMASI

Ait olduğu kelimenin dilsel bazı değişikliklere uğraması sonucu bir hecenin vurgusunun başka bir heceye kayması demek olan vurgu kayması, dilbilim kitaplarında “*intikâlu'n-nebr*” olarak geçer.⁹⁹ Hecenin vurgu kaymasına yol açacak kadar bir kelimenin uğradığı değişiklikler şunlardır:

1) *Fiile harekeli zamirin bitişi*: Daha önce harekeli olan bir fiilin son harfi, bu zamirlerden dolayı harekesi düşerek sâkin olur. Örneğin daha önce peşpeşe gelen aynı cinsten üç hece içerdiği için kural gereği birinci hecesi vurgulanan **كَتَبَ** fiili, **كَتَبْتُ** şeklinde harekeli zamir aldığı zaman sonu sâkinleşir ve vurgu sondan bir önceki heceye kayar.

2) *Kelimededen başka bir kelimenin türemesi*: Örneğin birinci hecesi vurgulanan **كَتَبَ** fiilinden muzâri fiil olan **يَكْتُبُ** türetildiği zaman vurgu sondan bir önceki heceye kayar.

⁹⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli 'l-ahkâm*, Kahire, ts., I, 30.

⁹⁶ Bk. İbn Hişâm el-Lahmî, *el-Medhal ilâ takvîmi 'l-lisân ve tâ 'lîni 'l-beyân*, nşr.: Ramazân Abdu'ttevvâb, Kahire, ts., s. 36-37.

⁹⁷ Bk. İbn Kemâl Paşa, *et-Tenbîh alâ galatî 'l-câhil ve 'n-nebîh*, baskı yeri yok, 1889, s. 5, 7.

⁹⁸ Bk. Abdu'ttevvâb, *a. g. e.*, s. 131.

⁹⁹ Bk. Rudeynî, *a. g. e.*, s. 218; Abdu'ttevvâb, *a. g. e.*, s. 131.

3) *Kelimenin sonunun cezmedilmesi*: Buna da sondan bir önceki hecesi vurgulanan **يَكْتُبُ** fiilinin **لَمْ يَكْتُبْ** şeklinde cezmedilmesi sonucu vurgunun ilk heceye { **يَكْ** } kayması örnek gösterilebilir.¹⁰⁰

4) *Cem-i müzekker sâlim alâmeti olan vâvı taşıyan kelimenin izâfe edilmesi*: **مُسْلِمُو بِلَادِ الْهِنْدِ** örneğinde olduğu gibi bu vâvı taşıyan kelime izâfe edildiği takdirde vurgu "vâv"a kayar. Zira bu durumda vâv vurgulanmazsa telâffuz açısından kelime müfred şekliyle karıştırılabilir.¹⁰¹

5) *Kelimeye tesniye elifinin bitişi*: Bu durumda, **كَتَبَا** örneğinde olduğu gibi vurgu tesniye elifine kayar. Zira bu elif vurgulanmadığı takdirde tesniye olan bu fiil, telâffuz açısından müfrediyle karıştırılabilir.¹⁰²

9. VURGUNUN, KİŞİNİN İÇİNDE BULUNDUĞU ORTAMLA

İLGİSİ

Andre Martinet, "*İşlevsel Genel Dilbilim*" adlı eserinde, vurgunun sesbilimsel çözümlemesini yaparken onun kişinin ruhsal durumuyla ilgili "anlatımsal" bir işleve sahip olduğuna dikkat çekmekte ve bu işlevi özetle şöyle belirtmektedir: Bu işlev, dinleyiciye konuşmacının ruhsal durumu ile ilgili bilgi veren işlevdir. Örneğin Fransızcada "*cet enfant est impossible*" (çekilmez bir çocuk bu) cümlesinde "impossible"nin "p"sini vurgulamak, bir kızgınlığın belirtisi olarak yorumlanır.¹⁰³

Dilbilimciler gibi bazı kırâat uzmanları da vurgunun kişinin içinde bulunduğu ortama göre değişiklik gösterdiğine işaret etmişlerdir. Bunlardan Abdurrahman Çetin ve Ali Rıza Sağman'ın konuyla ilgili kaydettiklerini aşağıda özetlemekle yetiniyoruz:

¹⁰⁰ Bu üç değişiklik için bk. Rudeynî, *a. g. e.*, s. 218-219. Vurgu kaymasına, değişikliğe uğrayan Türkçe sözcüklerde de rastlanır. Örneğin bembeyaz sözcüğünde olduğu gibi pekiştirme sıfatlarının geldiği sözcüklerde vurgu ilk heceye kayar. Pekiştirme sıfatı iki heceli olursa vurgu ikinci heceye kayar. Örnek: Yapayalnız. Bk. Hengirmen, *a. g. e.*, s. 98-99.

¹⁰¹ Bedrî, *a. g. e.*, s. 152.

¹⁰² Bedrî, *a. g. e.*, s. 151-152.

¹⁰³ Martinet, Andre, *İşlevsel Genel Dilbilim*, çev.: Vardar, Berke, Ankara, 1985, s. 49.

1) *Sesin indirilmesi*: Bazı kelime, cümle ve âyetler ses tonu düşürülerek okunur, fakat yine de ses vurgusu prensiplerine uyulur. Sesin indirilmesiyle ilgili ortamlar şunlardır: Duâ, istiğfâr, bâtil ve haksızlık sahneleri.

2) *Sesin yükseltilmesi*: Ses yükseltiminde, ayrıca ses vurgusu kuralları da uygulanır. Sesin yükseltilmesini gerektiren nedenler ve ortamlar şunlardır: Hakîkatın açıklanması, haklı olmak, emretmek veya yasaklamak, müjde ve mükâfat durumu.¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in hayatında kendi ruhsal durumunu yansıtan bazı vurgu örneklerine rastlamak mümkündür. Şöyle ki:

- Hz. Peygamber bazı âyetlerde ses tonunu düşürürken, bazı âyetlerde de sesinin tonunu yükseltmiştir.¹⁰⁵

- Hz. Peygamber ses tonu ve âhengine gereği gibi önem vermiştir. Sesindeki âhengten onun ruhsal durumunu anlamak mümkündür.¹⁰⁶

- Sahâbîlerden Câbir b. Abdullah, babasının bir borcundan dolayı gittiği Hz. Peygamber'in kapısını çalmış; Hz. Peygamber'in "kim o?" sorusuna, "ben" diye cevap vermiştir. Resûlullah bunun üzerine bir tepki edasıyla "ben!" diye karşılık vermiştir. Câbir, insanlardan kendilerini isimleriyle tanıtmalarını isteyen Hz. Peygamber'in, kendisinden duyduğu "ben!" kelimesini seslendirirken yaptığı vurgudan, onun sinirlendiğini anladığını ifade etmektedir.¹⁰⁷

SONUÇ

Herhangi bir hece veya kelimeyi öbür hece veya kelimelere göre daha baskılı söylemekten ibaret olan nebr (vurgu), genel dilbilim dallarından biri olan *sesbilim* alanına girmektedir. Anlam değişikliğine yol açmayan kısmı salt fonetik unsur olarak *genel sesbilim*; bu değişikliğe yol açan kısmı ise *görevsel sesbilim* kapsamında düşünülmektedir.

¹⁰⁴ Krş.Sağman, Ali Rıza, *Sağman Tecvîdi*, İstanbul, 1955, s. 76 vd.; Çetin , Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, İstanbul, 1997, s. 170-171.

¹⁰⁵ Tirmîzî, Tefsîr: 23.

¹⁰⁶ Kazancı, a. g. e., s. 62.

¹⁰⁷ Buhârî, isti'zân: 17.

Klasik dönem Arap dilcilerinin vurgu hakkında müstakil eser yazmamaları ve dil ile ilgili çeşitli eserlerinde vurgu için ayrı bölümler açmamaları, Bergstrasser ve Birkeland gibi bazı müsteşriklerce klasik Arapça'da vurgunun olmadığı veya bilinmediği şeklinde yorumlanmıştır. Çağdaş Arap dilbilimcilerinden Muhammed el-Antâkî'ye göre ise klasik dönem Arap dilcileri vurgunun bir kelimenin anlamını değiştirebileceğini fark edememişlerdir. Ancak bu yorumlar bize göre isabetli değildir. Çünkü fesâhat ve belâgatın en ince noktalarını keşfeden bu dilcilerin vurguyu tanımamaları ve bazı kelime veya hecelerin farklı vurgulandıkları takdirde anlamlarında farklılık olabileceğini görmemeleri çok zayıf bir olasılıktır. Aslında bu dilcilerin kullanmış oldukları bazı sesbilim kavramları vardır ki, bunlar bugün kullandığımız vurgu kavramıyla örtüşmektedir. Sîbeveyh tarafından kullanılan "cehr" (sesin yükseltilmesi) ve "hems" (nefesin sesle beraber akması); İbn Cinnî'nin kullanmış olduğu "ta'zîm" (sesi kuvvetli çıkarma), "tefhîm" (kuvvetli telâffuz) ve "itâletu's-savt" (sesi uzatma) bu kavramlardandır. Bunun yanı sıra, bugün parçalarüstü sesbirimleri olarak görevsel sesbilim içinde düşünülen vurgu, ton, ezgi, tûl, ve vakfenin değişik boyutlarını tecvîd ilmi içinde görmekteyiz. Mekkî, İbnu'l-Cezerî, ve Dimyâtî gibi erken dönem kırâat uzmanları, doğru veya yanlış kullanılan "med" (sesin belirli miktarda yükseltip uzatılması) olayının kelimenin anlamında değişiklikler meydana getirdiğini açıkça ifade etmişlerdir. O hâlde diyebiliriz ki; klasik dönem Arap dilcileri ve kırâat bilginleri vurguyu tanımış, vurgulu konuşmuş ve vurgunun bazen anlam değişikliğine yol açacağına farkına varmışlardır. Ancak bu âlimler, vurgu yerine adı geçen başka bir takım kavramlar kullanmışlardır. Dolayısıyla biz bunu sadece bir isimlendirme farkı olarak görüyoruz.